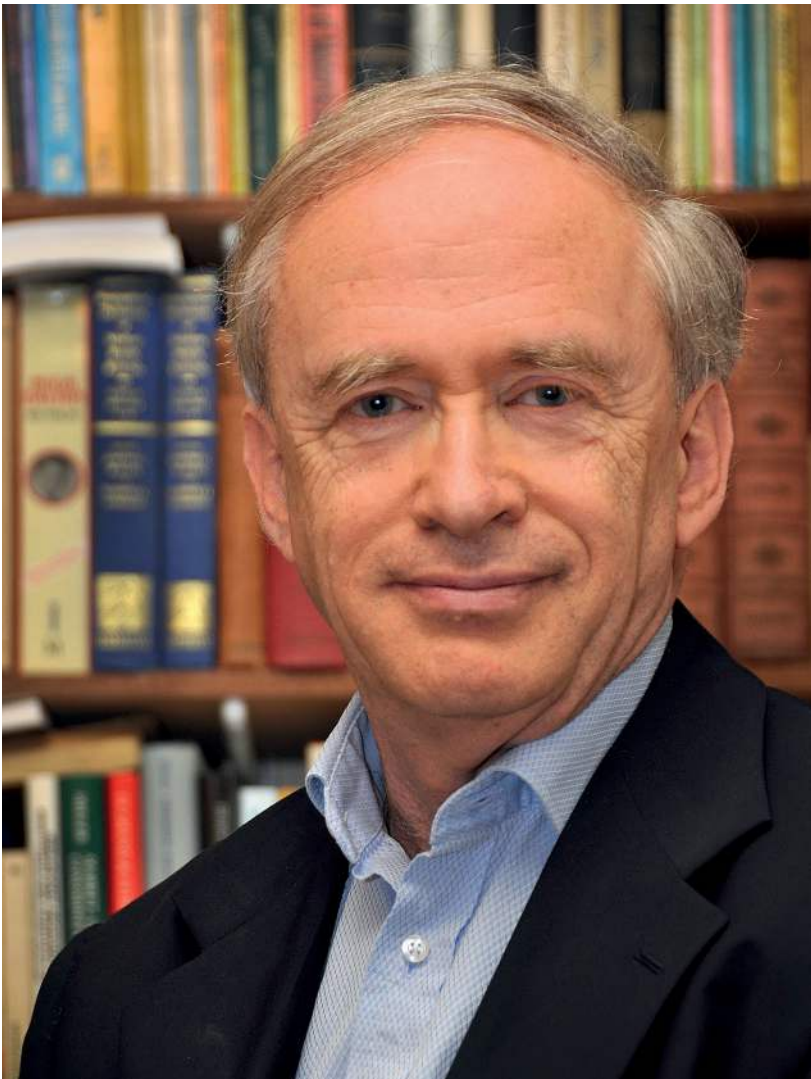

SAMI SYRJÄMÄKI

Ideologioiden maailma

Michael Freedenin haastattelu

”Parempi olla yleistämättä”, sanoo emeritusprofessori Michael Freeden. Mutta ideologiat elävät ja voivat hyvin nykymaailmassa. Itse asiassa ihminen ilman ideologiaa on mahdottomuus, politologi Freeden toteaa. Hänet tunnetaan erityisesti liberalismien tutkimuksistaan. Viime vuonna Oxfordin yliopiston ideologioiden tutkimuskeskuksen johtajan tehtävistä eläköitynyt Freeden on edelleen aktiivinen: häneltä on pian ilmestymässä poliittisen ajattelun muotoihin laajemmin perehtyvä kirja. Freedenin tunnetuimpia teoksia ovat *Ideologies and Political Theory* (1996) ja *Liberal Languages* (2005).

Mitä ideologian omaksuminen tarkoittaa? Mistä ideologiat muodostuvat?

Ideologiat ovat ideoiden joukkoja, joiden avulla ymmärrämme ja tulkitsemme sosiaalista ja poliittista maailmaamme. Niiden tehtävä on piirtää karttaa sosiaalisesta maailmastamme, jotta voimme puolustaa, kritisoida tai vaihtaa meihin vaikuttavia ja meitä ohjaavia poliittisia järjestelyjä. Erityisesti ideologiat ylläpitävät kilpailua poliittisen kielen hallinnasta. Nimittäin sillä, joka pystyy vaikuttamaan julkiseen keskusteluun, on suuri valta yhteiskunnassa. Ideologiat eivät ole ilman muuta ole sosiaalisen todellisuuden vääristymiä, kuten monet uskovat. Ne edustavat myös tulkintoja hyvin toimivista poliittisista järjestelmistä. Ideologiat eivät myöskään ole suljettuja ja dogmaattisia – vaikka pieni vähemmistö niistä onkin ollut sellaisia. Pääasiassa ne ovat joustavia ja muuntautuvat jatkuvasti. Kaikilla yhteiskuntien jäsenillä on ideologia, jos kohta se vaikuttaa eri ihmisissä eri tavoin, ja tietoisuuden taso siitä vaihtelee. Tässä mielessä ideologiat ovat normaaleja välineitä ajatella minkä tahansa yhteiskunnan politiikkaa.

Ideologiat heijastavat tietynlaisia sosiaalisia ja kulttuurisia taustoja, mutta ne voidaan ymmärtää myös eri poliittisten käsitteiden merkityksiin liitettyinä ”ratkaisuina”. Kaikki poliittiset käsitteet ovat monimerkityksellisiä, joskus ristiriitaisuuteen asti, ja ideologiat ovat välineitä, joilla näitä merkityksiä uudelleenmääritellään ja kiinnitetään tietyillä tavoilla. Ideologiat väittävät, että ”vapauden oikea merkitys on tämä”, ”tämä on ainoa mahdollinen näkemys oikeudenmukaisuudesta” ja niin edespäin. Ideologiat jakavat joitakin perustavanlaatuisia poliittisia käsitteitä ja arvoja, mutta tiettyjen käsitteiden

Valokuva: Keiko Ikeuchi

läsnäolo tai puuttuminen ei erota ideologioita toisistaan. Ennemminkin käsitteiden arvojärjestys ja arvojen erilainen painotus osoittavat, minkälaisen ideologian kanssa ollaan tekemisissä. Liberaaleille vapaus on heidän uskomusjärjestelmänsä ydin, kun taas oikeistolaisille populistiteille sen asema on huomattavasti marginaalisempi. Oikeistopopulistit puolustavat vapaudella tietynlaista kulttuuria muiden kulttuurien kustannuksella.

Kuinka ideologiat voivat meidän maailmassamme? Onko olemassa ihmisiä ilman ideologiaa?

Ideologiaton maailma on politiikan tutkijalle yhtä mahdoton kuvitella kuin psykologille olisi todellisuus vaillo persoonallisuuksia. Ideologioiden lopusta puhuvat voisivat yhtä hyvin puhua sosiaalisen elämän lopusta. Jokainen asettaa suosimiaan, kunnioittamiaan tai inhoamiaan poliittisia vaihtoehtoja jonkinmoiseen järjestykseen, ja jokaisella on jonkinlainen ajatus ympäröivästä poliittisesta maailmasta. Ideologiat eivät ole olemassa ainoastaan eliittien tai erikoistuneiden ajattelijoiden provinssissa, vaan ne voidaan havaita jokapäiväisessä kielessä ja jokaisen puhetaivoissa. Ideologiat koodautuvat helposti myös visuaalisiin muotoihin – esimerkiksi julkiseen arkkitehtuuriin – tai vaikkapa maahanmuuttoviranomaisen ruumiinkieleen. Nykymaailmassa ideologiat ovat kehkeytyneet joustavammiksi kuin menneisydessä. Ne hajoavat ja kokoontuvat uudelleen entistä helpommin, mutta niillä on lyhyempi elinkaari. Tosin ideologioiden pääperheet, kuten konservatismi ja liberalismi, ovat erittäin kestäviä.

Mitä merkitsee olla liberaali tänä päivänä ja miten liberaalius on muuttunut historian aikana? Kuinka läheisesti se on kiinni sanassa ”liberaali”? Eikö tätä sanaa käytetä eri merkityksissä?

Liberalismi on löyhä ideoiden joukko, josta juontuu monia liberaaleja muunnelmia. Liberalistisen tradition edustamat ideat ovat voimakkaita kannanottoja inhimillisen vapautumisen ja kehityksen, laillisuusperiaatteen ja hallinnon vastuuvollisuuden sekä vastavuoroisesti hyödyttävien sosiaalisten ja taloudellisten suhteiden puolesta. Nykyään liberaaliuteen kuuluu erilaisia sivumerkityksiä eri yhteiskunnissa ja valtioissa. Yhdysvalloissa liberaalien katsotaan sitoutuneen sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja sitä tukeviin valtiollisiin toimiin, mutta sanaa ”liberaali” käytetään usein halventavassa mielessä. Euroopassa britit, ranskalaiset ja saksalaiset ymmärtävät liberaalisuuden merkityksen hyvin eri tavoin. Vuoden 1989 jälkeisessä maailmassa Itä-Euroopassa siihen on liitetty ajatus kansalaisyhteiskunnasta pakopaikkana vaaralliselta valtiolta. Yksi liberaalin tradition pääkehityskuluista viimeisen kahden vuosisadan aikana on ollut sen agendan laajentuminen yksilön vapauden ja oikeuksien turvaamisesta mielivallalta ja tyrannialta painottamaan inhimillistä kehitystä, yksilöllisyyttä, vastavuoroista vastuuta ja erityisesti hyvinvointivaltiota ja -yhteiskuntaa. Viimeisin on ollut vasemmistoliberaalien ideologioiden vahva eteneminen Britanniassa. Ideologisesti ne ovat limittyneet skandinaaviin sosiaalidemokraattisiin lähtökohtiin. Näille rinnakkainen ja samalla näistä poikkeava suuntaus

on ollut markkinakeskeinen liberalismi, joka saarnaa vapaakauppaa ja kilpailua sekä ylistää yksilöä yrittäjänä ja innovaattorina. Esimerkiksi saksalainen liberalismi on painottanut rajoittamattomien markkinoiden toiminnan piirteitä pohjavireeltään porvarillisina, kun taas ranskalaiset ovat yhdistäneet liberalismiin kapitalismin ideoiden kanssa eivätkä juurikaan onnistu ottamaan lukuun humanitaarista liberalismia, joka sai alkunsa heidän omasta tasavaltalaisesta perinteestään.

Aivan hiljattain liberaalit ovat alkaneet arvostaa sukupuolista, etnistä ja uskonnollista pluralismia sekä hölmentää aikaisempia puhtaan universalistisia pyrkimyksiään. Joissakin tapauksissa tämä on toki aiheuttanut liberaalin ideologiaperheen sisäisiä jännitteitä ryhmävaihtojen kunnioittamisen periaatteen ja sen välillä, että tällaisilta ryhmiltä vaaditaan liberaalien periaatteiden ja käytäntöjen kunnioittamista niiden omien asioiden hoitamisessa. Joka tapauksessa kaikki liberalismit näyttävät sisältävän seitsemän monimuotoista ydinkäsitettä. Nämä käsitteet ovat vapaus, yksilöllisyys, edistys, rationaalisuus, sosiaalisuus, mielenkiinto yhteistä etua kohtaan ja käsitys rajoitetusta sekä vastuuvollisuudesta valasta. Yksinään nämä ovat riittämättömiä määrittämään tietyn liberaalimuunnelman ominaisuuteen, mutta niiden poissaolo liberaaliksi väitetystä ideologiasta antaisi aiheen epäillä voimakkaasti, voiko se väittää kuuluvansa tähän ryhmään. On olemassa poliittisia ryhmittymiä, kuten Itävallan Vapauspuolue, jotka käyttävät liberaalin diskurssin keskeisiä sanoja hyödyntääkseen perustatonta yhteenkuuluvuutta liberalismiin kanssa.

Onko liberalismiin ja neoliberalismiin välillä eroa, ja onko konservatismiin ja neokonservatismiin välillä samankaltaista eroa?

Liberalismin suhde neoliberalismiin on harhaanjohtava. Neoliberalismi on keskinkertaisella menestyksellä pyrkinyt valtaamaan ideologisen tilan, jossa sosiaalinen liberalismi toimi hyvinvointiajattelun kultakaudella. Neoliberalismin pyrkimys pienentää poliittisen alaa on libertaarista. Poliittiseksi se käsittää pääasiassa vain valtion roolin laillisuuden ja talouden ylvähtijänä. Neoliberalismi ohjaa vetäytymään poliittiselta alueelta ja kutistamaan sitä suosittamalla taloudellisen toiminnan sääntelyn purkamista. Samalla se jatkaa kilpailun ja varallisuuden kasvun markkinatraditiota. Maailma vuorovai- kutteisena taloudellisena yhteisönä on julistettu uudeksi liberaaliksi alueeksi, kun taas muiden alueiden samankaltaista ja edistyksestä kukoistusta vältellään. Todellakin, globalismin nimissä on peitelty neoliberalismin juuria kapitalistisessa, markkinaorientoituneessa ja hyvinvointimalleja vastustavassa liikkeessä. Tämän liikkeen toimintatavat eroavat huomattavasti viimeisten 150 vuoden aikana harjoitetuista liberaaleista käytännöistä.

Entä konservatismi? Ovatko nämä kaksi symmetrisiä vastaideoologioita? Voiko toista olla ilman toista? Onko näillä kilpailijoilla mitään yhteistä?

Konservatismi eroaa mielenkiintoisella tavalla muista moderneista valtavirran ideologioista. Se ei anna itseenäisiä vastauksia näihin kysymyksiin ”Mikä on sosiaa-

”Yhdelläkään ideologialla ei ole vain yhtä vastaideologiaa.”

linen oikeudenmukaisuus?”, ”Mikä on paras yksilön ja valtion välinen suhde?” tai ”Mikä käsitys vapaudesta on oikea?” Sen sijaan se perustuu kahteen keskenään erillaiseen ydinkäsitteeseen. Ensimmäinen tukee sosiaalista ja poliittista muutosta, mutta vain jos se on asteittaista eikä häiritsevää. Toinen vetoaa aina ihmisen ylittävään sosiaalisen järjestyksen perustaan kuten Jumalaan, historiaan, luontoon, biologiaan tai talouteen. Konservatiivien omat arvot ja käsitteet ovat toissijaisia tähän ensisijaiseen ytimeen verrattuna. Koska konservatiivit heräävät pääasiassa silloin, kun sosiaalinen järjestys on uhattuna, nämä omat arvot heijastavat ja reagoivat peilikuvan tavoin sellaiseen muutoshaluiseen edistykelliseen argumenttiin, joka eniten uhkaa kahta konservatiivista ydinkäsitettä. Perinteisiä arvoja, kuten perhe ja tunnustetut oikeudet, toistetaan kyllästymiseen saakka silloin, kun liberalismi tai sosialismi näyttävät uhkaavan. Tosin vain huomaamalla eri hyökkäyksiin kohdistuvien konservatiivien vastausten hienovaraisuuden voi kuvata valtion hyvin monipuolisen roolin konservatiivisessa ajattelussa tai sen, että yhtäältä se tarjoaa tukensa hyvinvointipolitiikalle (kristillinen demokratia) ja toisaalta taas vastustaa sitä.

Neokonservatismi kulkee liberaalin kielen suojaavan kilven alla. Oman todistuksensa mukaan se reagoi siihen, millä tavoin liberalismi on kehittynyt 1800-luvun ja varhaisen 1900-luvun kulta-ajoista. Vaikka argumentit poikkeavatkin toisistaan, neokonservatismi yhtyy hayekilaiseen libertarismiin. Mutta pääosin sen merkittävin yhdysvaltalainen muunnos on ideologinen vastahyökkäys. Konservatismi omii sulavasti moderniteetin kieltä tukeakseen konventionaalisen järjestyksen ehtoja ja vie taistelun siten liberaalien vastustajiensa ydinalueelle. Se syleilee edistyksen teknologisia indikaattoreita, välttelee liberalismille keskeistä inhimillisen itsekehityksen kysymystä ja vastustaa sekä yksilöiden että ryhmien elämäntapojen kulttuurista pluralismia, jota liberalismi on tukenut viimeisinä vuosikymmeninä etäännyessään omasta yhtenäistävästä universalismistaan, mitä konservatiivit pitävät sosiaalisten arvojen horjuttamisena. Merkillepantavasti neokonservatiivit ovat alkaneet esiintyä amerikkalaisen nationalismin lipunkantajina, mikä on puettu ovelasti näennäisen universalismin muotoon, vapauden ja demokratian vienniksi maailmalle. Mutta tosiasiaa pyr-

kimys on lujittaa sitä, mitä aikoinaan *Pax Americanaksi* kutsuttiin, ja mikä on nykyään ennemminkin eristäytynyt yritys säilyttää ja suojella kotimaata ulkoisia uhkia vastaan.

Minun ideologiakäsitykseni mukaan yhdelläkään ideologialla ei ole vain yhtä vastaideologiaa, joten liberalismi ja konservatismi eivät ole sen enempää symmetrisiä vastaideologioita kuin liberalismi ja fasismi tai konservatismi ja sosialismi. Huomattakoon, että ideologiat ovat monimutkaisia rakenteita, jotka jakavat tekijöitä minkä tahansa muun julkituodun ideologian kanssa. Niinpä liberalismi ja konservatismi saattavat jakaa erinäisiä ainesosia, kuten konstitutionalismia ja (taloudelliseen liberalismiin yhdistettynä) yksityisomaisuuden etusijan, kun taas konservatismi ja sosialismi saattavat molemmat painottaa ryhmien keskeistä asemaa sekä tunteiden roolia poliittisessa toiminnassa. Ideologiat pitävät hallussaan useita semanttisia tiloja, ja niiden mikroanalyysi paljastaa vaihtelevia käsitteellisiä yhdistelmiä, jotka eivät ole helposti yleistettävissä. Liberalismi ja konservatismi eivät missään nimessä ole toistensa ainoat kilpailijat. Ne risteävät erilaisten nationalismien, ekologisten käsitysten ja feminismien suuntausten kanssa. Kaikki nämä kohtaamiset tuottavat monia yhdistelmiä ja huokoisia rajoja.

Kummat ovat oikeassa, konservatiivit vai liberaalit?

Vastaus kysymykseen riippuu siitä, onko mielessä objektiivinen oikean tai totuuden mitta, kuten monilla eettikoilla. Minulle se on normatiivinen kysymys, ja tietenkin minulla itselläni on omat selvät normatiiviset mieltykseni. Mutta ideologioiden tutkijana omat mieltykseni ja ideologioiden eettiset arviot ovat toissijaisia. Ensisijaista on ymmärtää, kuinka ideologioiksi kutsutut raaka-aineet käyttäytyvät, mitä ne voivat ja mitä ne eivät voi saada aikaan kuvaamalla maailmaa käsitteillään (weberiläisen *Verstehenin* merkityksessä).

Vasta kun olemme ymmärtäneet tämän, voimme luovuttaa tehtävän eettikoille ja poliittisille filosofeille. Käsitteellisen monimutkaisuuden ja essentiaalisen kiistanalaisuuden näkökulmasta ei ole olemassa tapaa määrittää oikeaa yhdistelmää. Jos se olisi mahdollista, poliittisen ajattelun tutkimus tulisi lopettaa, sillä keskustelun jatkamisessa olisi tuskin mitään itua!